

Història de la Seu d'Urgell medieval

anem

CARLES GASCÓN CHOPO

HISTÒRIA DE
LA SEU D'URGELL
MEDIEVAL

EL VICUS, LA VILA I LA CIUTAT
(SEGLES VI-XV)

anem
EDITORS

anem CRONOS 9

Història de la Seu d'Urgell medieval

© Carles Gascón Chopo

© D'aquesta edició:

Anem Editors, Montellà – Encamp, març del 2023

Edició, disseny i maquetació: Oliver Vergés Pons

Correcció i revisió: Marc Cortès Minguet

www.anemeditors.com · contacte@anemeditors.com · [@anemeditors](https://www.instagram.com/anemeditors)

DL L 18-2023

ISBN 978-84-18865-22-0 (Anem Editor, SL)

ISBN 978-99920-65-65-5 (Anem Editors, SL)

Imprès a GoPrinters (la Seu d'Urgell)

Tots els drets reservats. Sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, queden prohibides les reproduccions totals o parcials d'aquesta obra a través de qualsevol procediment. Dirigiu-vos al CEDRO <www.cedro.org> si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals d'algun fragment d'aquesta obra o per a qualsevol ús similar.

SUMARI

INTRODUCCIÓ	9
GUSPIRES EN LA FOSCOR (531-1010)	15
Al principi fou el verb	16
El bisbe Just i la seu primigènia	23
Tràngols sarraïns, traumes carolingis	32
El 'vicus' i la 'civitas'	41
CONSTRUINT LA CIUTAT DE DÉU (1010-1035)	51
Ermengol 'el Sant'	53
Bisbes i senyors	56
La taula dels canonges	61
Urbanisme sacre	67
Ponts i camins	77
ELS VUIT PILARS DE LA TERRA (1035-1196)	83
Un simoníac i tres pallaresos	85
L'obra de la Seu	93
Nucli urbà, entorn rural	101
L'hora dels laics	109
Núvols de tempesta	118
LA GUERRA DELS VUITANTA ANYS (1196-1278)	131
Catedral saquejada	133
La vila closa	144
Privilegis del bisbe, privilegis del rei	152
Els prohoms i la cosa pública	159
Cap agressió sense resposta	170
AIXECANT LA CIUTAT DELS HOMES (1278-1348)	189
El règim del consolat	191

La ciutat pròspera	203
Tots els homes del bisbe	215
Freres, canonges i beneficiats	227
Urgellencs de Jahvè	234
L'‘altra meitat’ de la història	244
ELS QUATRE GENETS (1348-1430)	253
Fam	255
Pesta	260
Guerra	267
Mort	277
VISCA LA TERRA (1430-1472)	291
Pel camí del pedregar	293
Els fets de 1430	300
Usances velles i usances noves	308
Parcialitats urbanes	319
Guerra civil	324
EPÍLEG: LA TARDOR DE L'EDAT MITJANA	341
CONCLUSIONS	349
CRONOLOGIA	361
BIBLIOGRAFIA	367
Abreviatures	388

INTRODUCCIÓ

La Seu d'Urgell és actualment una petita ciutat pirinenca de prop de tretze mil habitants. Sí, una ciutat, com entendrà el lector que tingui la paciència de llegir les pàgines que venen a continuació. Està situada al cor de la plana de l'Urgellet, una depressió d'uns vint quilòmetres de longitud, disposada de lllevant a ponent, i articulada pel riu Segre, que baixa de la Cerdanya a través de l'estret del Baridà i s'esmuny pel sempre temible congost de Trespunts, on el riu canvia d'orientació per encarar-se cap al sud. El nucli antic de la ciutat presenta un conjunt monumental disposat al voltant de la catedral de Santa Maria, que és l'edifici més representatiu d'una ciutat a la qual dona nom,¹ i el testimoni de la seva esplendor medieval. Actualment, la catedral ha estat incorporada a la llista indicativa de la Unesco per a la futura declaració com a Patrimoni Mundial, en una candidatura conjunta amb deu monuments més d'Andorra i també el castell de Foix. Una candidatura de caràcter transnacional que vol donar valor a la història de l'evolució comuna d'aquests

1. La Seu d'Urgell és una de les poques poblacions d'Europa que recullen en el nom la condició catedralícia, o, allò que és el mateix, la presència d'una seu episcopal. En la documentació medieval i en bona part de la moderna, la Seu d'Urgell —o la versió en llatí *Sedis Urgellensis*— no fa mai referència al nucli de població, sinó al conjunt catedralici pròpiament dit. No serà fins ben avançada l'edat moderna en què aquest concepte començarà a fer referència a la ciutat. Per facilitar la comprensió, hem estimat oportú utilitzar el topònim de la Seu d'Urgell en referir-nos al nucli de població, per bé que aquesta denominació no seria la pròpia medieval, com ja explicarem.

territoris des de l'edat mitjana, i el seu paper crucial en la configuració del Principat d'Andorra.

El passat medieval de la Seu d'Urgell és, segurament, l'etapa que ha despertat més interès des del punt de vista historiogràfic, tant si parlem dels textos més antics, centrats en la història de l'Església d'Urgell i elaborats dins de l'entorn catedralici en un to habitualment encomiàstic,² com en els estudis més recents, malgrat una certa diversificació perceptible en els darrers temps que no ha estat suficient, però, per alterar aquesta tendència. Si la força simbòlica de les figures dels bisbes sants de l'edat mitjana, especialment sant Ermengol i sant Ot, així com sant Just en menor mesura, justifica aquest biaix en la historiografia de signe clerical, en el cas dels textos més recents, guiats per un rigor acadèmic més elevat, ha estat la potència del patrimoni monumental de la ciutat, erigit majoritàriament entre els segles XI i XII, allò que ha esperonat aquest interès més gran per l'edat mitjana, començant pels textos elaborats per mossèn Pere Pujol en l'obra *Santa Maria de la Seu d'Urgell*, dedicada a la catedral, i publicada l'any 1918 amb l'autoria atribuïda a l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch.³

Però sense cap mena de dubte, l'antecedent més immediat d'aquest llibre és l'obra de la historiadora Carme Batlle i Gallart, d'ascendència urgellenca, titulada *La Seu d'Urgell medieval, la ciutat i els seus habitants*, un magnífic treball publicat

2. Moliné, E., «El *Compendi Històric* i els primers assaigs d'història de l'Església d'Urgell (segles XVII i XVIII)», a: *Urgellia*, 12 (1994-1995), p. 425-426.

3. La participació decisiva de qui esdevindria arxiver de l'Arxiu Capitular d'Urgell en l'obra —que queda reduïda a una simple col·laboració, així indicada a la portada— ha estat recentment plantejada a: Arbués, C.; Gascón, C., «Mossèn Pere Pujol i Tubau (1887-1963), arxiver capitular d'Urgell», a: Sureda, M.; Velasco, A. (ed.), *IV Jornada de Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya. Capellans erudits. Eclesiàstics al capdavant de l'acció patrimonial, museística i de recerca historicoartística a Catalunya al segl XX*, Solsona, Museu Diocesà i Comarcal de Solsona, 2017, p. 174-175.

l'any 1985 a partir d'una sèrie d'articles previs, elaborats per la mateixa autora des de feia més de deu anys, que inicià arran de la necessitat de comptar amb alguns materials pròpiament urgellencs en ocasió de la celebració del Séptimo Congreso Internacional de Estudios Pirenaicos a la Seu, l'any 1974.⁴ Dedicat a la incidència dels temps medievals a la Seu d'Urgell, el llibre de Carme Batlle és un treball remarcable, que té el mèrit de ser la primera gran síntesi de caràcter acadèmic sobre la història de la Seu d'Urgell, treballada, molt especialment, a partir de la documentació notarial i molt centrada en el període que discorre entre els segles XIII i XV, amb una atenció molt focalitzada en la realitat socioeconòmica dins d'aquest lapse de temps, que ha estat el precedent i el model necessari per redactar aquest text.

Hi havia cap necessitat per elaborar un nou treball d'aquestes característiques? A l'hora d'emprendre aquest llibre, trenta-cinc anys després de *La Seu d'Urgell medieval*, es va considerar que potser sí que havia arribat l'hora. S'han publicat nous treballs, i fins i tot una nova monografia d'història de la ciutat, *Hèrcules i la ciutat. Un passeig per la història de la Seu* (1995), de l'historiador urgellenc Albert Villaró, de caràcter divulgatiu. El mateix historiador, aleshores arxiver municipal de la Seu d'Urgell, havia dirigit unes primeres intervencions arqueològiques que, sense un suport municipal gaire decidit, van aportar les primeres evidències d'època romana que obrien noves perspectives, força estimulants, en el coneixement de la història de la ciutat. L'any 2010 es va inaugurar, després d'anys d'esperar-lo, l'Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell, on es diposità i s'inicià l'estudi sistemàtic de la documentació municipal de la Seu d'Urgell. Així mateix, l'Ajuntament implementà per aquelles dates el projecte *La Seu d'Urgell medieval*, amb la voluntat de crear un producte de turisme cultural centrat en el conjunt monumental de la ciutat, que comptà amb els notables treballs de l'arqueòleg

4. Segons una conversa mantinguda amb la mateixa Carme Batlle.

Òscar Augé al voltant de l'estudi del recinte murallat de la ciutat durant l'edat mitjana, i de Laura de Castellet, amb la seva aproximació al parcel·lari urbà dels segles XIII i XIV a partir de la documentació notarial. I a tot això encara cal afegir-hi, malgrat la poca simpatia d'alguns tècnics municipals vers l'arqueologia, noves intervencions a la façana nord de la catedral de Santa Maria i al jaciment del pati de les Monges —aquest darrer a costa d'haver d'aturar unes obres realitzades sense control en zona de protecció arqueològica—, que de l'any 2016 ençà han aportat dades molt significatives per a un replantejament general dels coneixements sobre la història medieval de la ciutat.

En les pàgines que venen a continuació s'ha intentat articular un nou discurs al voltant de la Seu d'Urgell durant aquest període de mil anys, d'acord amb nous coneixements que una sèrie de persones, que mereixen tot el reconeixement, han posat al nostre abast durant els darrers temps. Amb aquest objectiu, el text s'ha organitzat en set capítols ordenats en sentit cronològic, dedicats cadascun a un aspecte principal que el vertebrava. Així, el primer capítol se centra en els orígens del nucli de població, amb un recorregut de gairebé cinc-cents anys que es tanca poc després de l'any 1000. A continuació, el capítol següent és dedicat a la figura del bisbe Ermengol d'Urgell, probablement la personalitat més decisiva que va conèixer la població durant tota l'edat mitjana. El tercer capítol tracta sobre la construcció de la darrera catedral d'Urgell i totes les seves conseqüències socioeconòmiques, amb l'enriquiment d'allò que aleshores era encara la vila de la Seu i dels seus habitants, i amb les seves primeres inquietuds manifestades en la documentació. Els vuitanta anys de guerra que seguiren el saqueig de la catedral de l'any 1196, dirigit pel comte de Foix, articulen el quart capítol, i donen pas al cinquè, que versa sobre la maduresa de la ciutat i de les seves institucions municipals al caliu del període de bonança econòmica un cop tancats els principals contenciosos amb els comtes de Foix. Finalment, els dos darrers capítols

aborden la terrible crisi baixmedieval, amb les seves manifestacions principals basades en l'epidèmia de la pesta, la guerra i la fam, i els efectes de caràcter socioeconòmic, amb l'aflorament d'unes tensions internes que acompanyaran la ciutat fins a la fi de l'edat mitjana. L'encapçalament de cadascun d'aquests capítols és acompanyat per una forquilla cronològica de caràcter orientatiu, ja que molts dels processos descrits no poden circumscriure's d'una manera rigorosa dins d'unes cotes cronològiques perfectament definides. Al llarg d'aquests set capítols s'ha desenvolupat un treball que arrenca al segle VI, coincidint amb les primeres notícies de l'existència del bisbat i dels bisbes d'Urgell, en consideració al paper crucial que ha tingut aquesta institució en la història de la ciutat, i que s'allarga fins a l'any 1472, coincidint amb el final de la Guerra Civil Catalana, sempre amb una atenció especial als aspectes urbanístics, socioeconòmics i institucionals.

Aquest llibre es va començar a escriure en plena convalescència d'una afectació severa de la covid-19, fa dos anys exactament en el moment de redactar aquestes línies. L'acompanyament de familiars i amics en aquella ocasió va ser emocionant i decidí a l'hora d'emprendre aquest projecte, iniciat en gran mesura com a retorn i agraïment per tantes atencions. Agraïment a la meua família per començar, als de casa, la Gemma, el Gerard i la Núria, i a tota la resta, mare, germans, nebots, sogres i cunyats, sempre acompanyants més o menys involuntaris d'aquest tipus d'aventures literàries. I agraïment també als molts amics i amigues que també s'han prestat a acompanyar-me de manera totalment desinteressada, resolent dubtes, dissenyant gràfics, proposant títols, aportant informació, llegint algun capítol o escoltant les inquietuds d'aquest historiador, sempre amb molta paciència, a la terrassa d'un cafè o recorrent amb bicicleta els camins de l'alta vall del Segre. De tots ells, un agraïment molt especial a la Pilar

Alaez, la Clara Arbués, l'Òscar Augé, la Carme Batlle, el Ventura Castells, l'Abel Fortó, el Jordi Martínez, l'Anna Mayoral, el Climent Miró, el Lluís Obiols, el Xavi Planas, el Miquel Ribó, l'Oliver Vergés, la Marta Visa i la Carmen Xam-mar, així com el Júlio Quílez, la Teresa Caminal, i la Verónica Rapalino, de l'Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell, a mossèn Benigne Marquès i Josep Rábade, de l'Arxiu Capitular d'Urgell, a la Teresa Font, del Museu Diocesà d'Urgell, i al Marc Cortès, corrector del present volum. Si malgrat tota aquesta ajuda i aquest suport el lector detecta alguna errada, és exclusivament responsabilitat de l'autor, tenint en compte que la major part d'aquest llibre ha estat escrit a altes hores de la matinada, quan comes, cometes i punts suspensius prenen vida pròpia i es posen a ballar.

GUSPIRES EN LA FOSCOR (531-1010)

Pocs aspectes hi ha en la història de la Seu d'Urgell que despertin tan poca unanimitat entre arqueòlegs i historiadors com el dels seus orígens. I amb raó: en un període en què els documents disponibles són una raríssima excepció, l'arqueologia tampoc no ha ajudat gaire en un indret on l'ocultació de les troballes sota capes de terra i formigó ha estat la tònica habitual fins a temps massa recents. En aquestes condicions, les dades mínimes aportades per la documentació i l'arqueologia —que en els darrers anys, i malgrat tots els problemes exposats, ha conegut alguns avenços significatius— són com petites guspises de llum enmig d'un cel nocturn, amb les quals cal construir un llenç immens, de cinc segles ni més ni menys, equivalents a la meitat del recorregut cronològic d'aquest llibre. I malgrat totes les dificultats, cal explicar en aquesta part alguns aspectes essencials, de molt llarg recorregut, que acompanyaran tota la història de la Seu fins a l'actualitat i que arrenquen en aquesta època. Per una banda, el topònim *Urgell*, que dona nom a la ciutat, tot i que originàriament designava un altre emplaçament. Per l'altra, el bisbat, la institució més antiga del Pirineu català amb continuïtat fins al present.

Davant de totes aquestes circumstàncies, aquest capítol només es pot articular al voltant de l'afectació dels grans processos històrics sobre l'evolució del nucli urgellenc, i ben poc al voltant dels seus processos interns, pràcticament desconeguts a causa de la migradesa de les fonts. Els hipotètics i discutits orígens romans, la vinculació amb el regne dels visigots i la seva

incidència en la creació del bisbat, la invasió sarraïna i la traumàtica incorporació a l'espai carolingi, amb la redefinició de l'antic emplaçament de la plana urgellenca, conegut aleshores com a *vicus*, marcaran el camí fins a l'any 1000, quan un bisbe anomenat Ermengol impulsarà una sèrie de transformacions cabdals.

AL PRINCIPI FOU EL VERB

El 17 de maig de l'any 531, un bisbe anomenat Just estampava la seva rúbrica sobre les actes d'un concili que s'havia celebrat a Toledo, aleshores una fosca ciutat provincial, lluny encara del paper brillant que assumiria com a capital del regne visigot. Hi signava com a bisbe de l'Església urgel·litana,¹ i amb aquesta senzilla operació deixava constància del primer registre escrit que es coneix del topònim *Urgell*, si més no en la seva forma gentilícia. Al costat d'aquest primer esment indiscutible, altres de més dubtosos li havien disputat la primacia sobre la base d'una sonoritat similar i d'una vinculació geogràfica més o menys afí amb l'actual Seu d'Urgell. Per una banda, diverses troballes monetàries amb la llegenda ibera *Arketurki* havien alimentat la hipòtesi de l'existència d'una seca ibèrica a Castellciutat, que fou descartada ja fa anys a favor de la Sedetània, al curs inferior de l'Ebre.² D'altra banda, el suggeridor nom d'*Orgia* també s'havia relacionat amb Urgell, d'acord amb una llarga tradició erudita que es remunta a Claudi Ptolomeu, geògraf, astrònom i matemàtic d'Alexandria, que en la seva obra *Geographia*, composta

1. «*Iustus in Christi nomine ecclesiae catholicae Urgellitanae episcopus*»; a: Migne, J.-P., *Patrologia Latina*, t. 84, París, Jacques-Paul Migne, 1850, col. 337.

2. Pons, J., «Aportacions al coneixement d'una comarca de l'alta conca del Segre en temps romans: l'Alt Urgell», a: *Empúries*, 48-50, vol. II (1986-1989), p. 221.

al segle II dC, identificava *Orgia* amb una ciutat dels ilergetes.³ El caràcter aliè del poble ibèric dels ilergetes en relació amb el Pirineu resta credibilitat a aquesta hipòtesi, que, segons Albert Villaró, projectava l'actual noció provincial vers aquest poble de la plana que ben poc tenia a veure amb demarcacions provincials contemporànies.⁴

Segons el lingüista Joan Coromines, *Urgell* és un topònim d'arrel vascona, una llengua que, en els estadis més primitius, hauria assolit una gran difusió a bona part del Pirineu actualment català en un passat més o menys remot.⁵ D'acord amb les tesis del cèlebre lingüista, *Urgell* seria un diminutiu d'*Urtx*, que identifica un indret situat prop de l'aigua.⁶ A ningú no se li escapa que aquesta definició, aplicada a un indret del Pirineu, no aporta gaires precisions: pocs nuclis trobarem en tota la serralada que estiguin gaire allunyats de l'aigua. Segurament aporta més informació el sufix *-ellum*, un diminutiu llatí que assenyalava els parlants d'aquesta llengua com a primers usuaris del topònim, el qual afegia una desinència llatina a un antic radical d'origen preromà, tal com veiem també en els casos de Cerdanyola o Gironella. Quant a *Urtx*, l'arrel del topònim, no hi ha manera de determinar si tindria a veure amb l'actual nucli del municipi de Fontanals de Cerdanya, o si denominaria qualsevol altre indret amb aquest mateix nom, això sí, sempre situat prop de l'aigua, que hauria canviat en un moment més tardà. Tampoc no podem determinar el motiu de l'hipotètic trasllat

3. Ptolemaeus, C., *Geographia Universalis*, Basilea, Henricum Petrum, 1540, p. 15.

4. Villaró, A., *Hèrcules i la Ciutat. Un passeig per la història de la Seu*, Barcelona, Caixa de Catalunya, 1995, p. 28.

5. Planas, X.; Gascón, C.; Lopez-Mugartza, J. K.; Belasko, M., *Anàlisi fisiogràfica de topònims andorrans d'arrel preromana*, Andorra la Vella, Govern d'Andorra, 2018, p. 72-90.

6. Coromines, J., *Onomasticon Cataloniae*, VIII, Barcelona, Curial Edicions Catalanes, 1997, p. 152-157.

del topònim *Urtx* a un nou indret on assumiria una nova forma en diminutiu: un trasllat de població?, una afinitat significativa? Qui sap. Sense altres dades que el mateix topònim, ens movem a les palpentes en aquestes qüestions.

En qualsevol cas, i tret d'alguna hipòtesi més aviat discutible,⁷ el topònim *Urgell*, que actualment designa tres comarques catalanes o forma part de la seva denominació, com també de cinc poblacions de diversa entitat —la Seu d'Urgell inclosa—, d'un conegut carrer de Barcelona i fins i tot d'una estació de metro en aquesta darrera ciutat i d'una altra a Madrid, té els orígens a l'entorn de la confluència dels rius Segre i Valira, al centre d'una plana de prop de vint quilòmetres de llarg que s'estén des de la sortida de les Cabanotes, als darrers contraforts del Baridà, fins al sempre temut congost de Trespunts. I més concretament sobre un turó situat a la riba dreta de la Valira, on actualment s'aixeca una fortalesa del segle XVII integrada en un equipament hotel·ler i on, fins a la dissetena centúria, s'ubicà el nucli de Castellciutat, posteriorment enderrocat i traslladat a l'emplaçament actual.

Caldrà esperar, però, a finals del segle VIII per localitzar un primer esment del topònim *Urgell*, en aquest cas sota la forma *Orgellia*, com a nucli de població en un sentit ple, fins i tot acompanyat d'una minsa precisió descriptiva, per la qual l'indret

7. En aquest sentit, destaquem el polèmic article de Ramon Martí i Mercè Viladrich en el qual proposaven la identificació d'Urgell del segle VI amb l'antiga ciutat romana de *Iesso*, l'actual Guissona, d'acord amb una sèrie d'homonímies i d'hipòtesis de caràcter toponímic una mica forçades i molt difícils de contrastar, amb els prejudicis al voltant d'una tradició romana poc rellevant a l'entorn urgellenc, i amb la manca d'evidències arqueològiques clares i explícites que vincuessin les terres de l'Urgellet amb una hipotètica seu episcopal; a: Martí, R.; Viladrich, M., «Guissona, origen del Bisbat d'Urgell», a: Sabaté, F. (ed.), *La transformació de la frontera al segle XI. Reflexions des de Guissona arran del IX centenari de la consagració de l'església de Santa Maria*, Lleida, Universitat de Lleida, 2000, p. 37-66.

era designat com a *civitas*.⁸ En el context geogràfic i cronològic en què ens movem, no podem identificar aquesta *civitas* amb un nucli urbà en el sentit més clàssic de l'expressió, sinó com un nucli fortificat en alçària, amb una certa capacitat centralitzadora sobre el territori circumdant i, en alguns casos, amb una seu episcopal concebuda per consolidar l'estructura militar, administrativa i religiosa del regne dels visigots en zones més aviat perifèriques, com ho era aquella.⁹ Més enllà de l'evidència que el denominador de *civitas* acabaria fossilitzat en l'actual població de Castellciutat, anomenada encara avui col·loquialment Ciutat, aquest esment indica que *Urgell* designava el nucli situat al turó, com també ho assenyala el testament del bisbe Sisebut de l'any 839, en el qual identifica amb el nom d'*Urgell* l'indret on se situava l'església de Sant Feliu, que sabem que era dalt del turó.¹⁰ La conclusió, per tant, sembla evident: *Urgell* denominava inicialment l'emplaçament aturonat que amb el temps esdevindria Castellciutat. La Seu d'Urgell, almenys com a denominador del nucli actual, encara es faria esperar.

Les evidències arqueològiques, tot i que mínimes i localitzades d'una manera atzarosa, indiquen que el turó de Ciutat ha estat poblat, almenys, des de finals de l'edat del bronze, fa prop

8. La cita, que és recollida amb motiu de la primera condemna de les doctrines del bisbe Fèlix d'Urgell al concili de Ratisbona, l'any 786, explica que «*Orgellia est civitas in Pyrinei montis iugo sita*»; a: Pertz, G. H., *Monumenta Germaniae Historica*, t. 1, Hannover, 1826, p. 179, citat a: Baraut, C., «La intervenció carolíngia antifelicianiana al bisbat d'Urgell i les seves conseqüències religioses i culturals (segles VIII-IX)», a: Perarnau, J. (coord.), *Jornades Internacionals d'Estudi sobre el bisbe Feliu d'Urgell. La Seu d'Urgell, 28-30 de setembre de 1999. Crònica i Estudis*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya : Societat Cultural Urgel·litana, 2000, p. 157, nota 6.

9. Gutiérrez, J. A., «Fortificaciones visigodas y conquista islámica del norte hispano (c. 711)», a: *Zona Arqueológica*, 15-1 (2011), p. 341.

10. «[...] *ad domum Sancti Felicis venerabilis martiris Orgello*»; a: Baraut, C., «La data de l'acta de consagració de la catedral carolíngia de la Seu d'Urgell», a: *Urgellia*, 7 (1984-1985), p. 526.

de tres mil anys.¹¹ La seva ubicació estratègica, en un punt de control sobre la important via que en època romana unia *Ruscino*, en terres del Rosselló, amb *Ilerda*, a la conca baixa del Segre, unida a les troballes de ceràmiques ibèriques i romanes d'època republicana, han permès atribuir al turó de Ciutat una funció de vigilància sobre aquesta via de comunicació que, temps a venir, es coneixeria com a *Strata Ceretana*.¹² Amb tot, les seves característiques, condicionades per les magres possibilitats de mobilitat en terres pirinenques en època romana,¹³ i la limitació de les evidències romanes a Urgell ens situen en un hipotètic emplaçament a la perifèria del territori articulat des de la ciutat romana de *Iulia Libica*, l'actual Llívia, fundada al centre de la Cerdanya al segle I aC.

Des del turó de Ciutat es domina una plana fèrtil, amb grans facilitats per al rec, situada a la riba esquerra de la Valira, sobre una terrassa fluvial del Segre. Malgrat les potencialitats del terreny, no s'hi ha localitzat fins ara evidències materials anteriors a l'època romana. Per tant, cal imaginar, si no hi ha sorpreses en el futur, que la seva ocupació seria molt més recent que la del turó de Ciutat. Si els romans s'hi van assentar o no i, sobretot, de quin tipus d'assentament parlaríem, són aspectes força controvertits que han generat hipòtesis variades. El plantejament tradicional dibuixa un assentament força tardà, molt posterior a la presència romana, que hauria sorgit de la matriu de Ciutat després de la seva destrucció en la ràtzia d'Abd al-Malik, l'any 793. Segons aquesta hipòtesi, força acceptada fins a la dècada de 1980, la primera catedral d'Urgell també s'hauria edificat al

11. Villaró, A., *Hèrcules i la Ciutat...*, op. cit., p. 24.

12. Guàrdia, J., *El fòrum romà de Iulia Libica i l'arqueologia urbana de Llívia (Cerdanya)*, Universitat Autònoma de Barcelona, tesi doctoral inèdita, 2019, p. 325-326.

13. Sobre aquesta qüestió, vegeu: Guàrdia, J.; Carreras, C.; De Soto, P., «Circuits comercials a *Iulia Lybica*: visions a partir de les ceràmiques i els marbres», a: *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 27 (2017), p. 147-168.

turó de Ciutat, i no hauria estat traslladada al seu lloc actual fins al segle IX.¹⁴ A partir de la dècada de 1990, les primeres troballes arqueològiques que palesaven una presència romana a la Seu d'Urgell¹⁵ van alimentar un nou discurs sobre els orígens de la ciutat, que es remuntaven a l'època romana. Aquest nucli, que hauria tingut una entitat urbanística específica, hauria acoïllit en el seu moment la primitiva catedral d'Urgell.¹⁶

La relativa reactivació dels treballs arqueològics a la Seu d'Urgell durant la dècada de 2010 —encara massa esporàdics i massa malvistos pels responsables d'obres per fer-ne la norma— ha introduït alguns matisos a les hipòtesis anteriors que apunten cap a un nou paradigma encara per definir. Ni els sondejos ni les excavacions realitzats al pati Palau els anys 2013 i 2014,¹⁷ ni la intervenció a la façana nord de la catedral d'Urgell,

14. Batlle, C., «Els orígens medievals i l'evolució urbana de la Seu d'Urgell», a: *Urgellia*, 2 (1979), p. 147-167; Batlle, C., *La Seu d'Urgell medieval: la ciutat i els seus habitants*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1985, p. 17-20; Baraut, C., «El lloc de Ciutat, primitiu nucli urbà de la Seu d'Urgell, de l'època romana a la fi de l'edat mitjana», a: *Urgellia*, 8 (1986-1987), p. 483-492.

15. Especialment els dipòsits revestits d'*opus signinum* del jaciment de Santa Eulàlia, al subsol de l'actual casa consistorial, i els dos enterraments en tègula de la zona enjardinada del claustre de la catedral, datats entre mitjan segle v i mitjan segle vi; a: Villaró, A., «Els orígens medievals i l'evolució urbana de la Seu d'Urgell», a: *XI Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Comerç i vies de comunicació (1000 aC.-700 dC.)*, Puigcerdà, Institut d'Estudis Ceretans, 1998, p. 435-447. I també fragments de ceràmica romana en diversos jaciments i les restes d'un portal localitzat en unes obres del carrer Major —i colgat l'endemà mateix—, interpretat en el seu moment com a part d'una portalada romana; a: Villaró, A., *Hèrcules i la Ciutat...*, *op. cit.*, p. 31.

16. Villaró, A., «Els orígens medievals...», *op. cit.*, p. 435-447; Villaró, A., «Els orígens tardoantics de la ciutat d'Urgell», a: *Actes del II Congrés Internacional d'Història dels Pirineus*, Girona, Centre Associat de la UNED de Girona, 2004, p. 125-132.

17. Creus, L., *Memòria de la intervenció arqueològica a la plaça Pati Palau (la Seu d'Urgell, Alt Urgell)*, Servei d'Arqueologia. Departament de

duta a terme l'any 2016,¹⁸ ni la més recent excavació del pati de les Monges, on va aflorar una porció significativa del parcel·lari urbà de la Seu d'Urgell medieval,¹⁹ no han localitzat cap evidència urbanística d'època romana. I en canvi, sí que han aportat la troballa de fragments ceràmics d'aquest període, especialment en el material de reble que fonamenta l'església medieval del Sant Sepulcre, a la part alta de l'actual carrer dels Canonges,²⁰ o bé, de forma més puntual, a la façana nord de la catedral d'Urgell,²¹ així com al subsol de l'església de la Pietat, on diversos fragments ceràmics d'època republicana, acompanyats per restes d'ostres, demostren un contacte més o menys fluid amb la costa rossellonesa des d'almenys el canvi d'era.²² Esperant que noves intervencions en el futur aportin dades més precises, en el moment actual no hi ha evidències que avalin l'existència d'un hipotètic nucli urbanitzat d'època romana soterrat sota l'actual emplaçament de la Seu d'Urgell, sinó més aviat d'una explotació agrícola de certa entitat, pròpia d'un context de

Cultura de la Generalitat de Catalunya, inèdit, 2013; Martínez, J., «Plaça del Pati Palau», a: *Segones Jornades d'Arqueologia i Paleontologia del Pirineu i Aran*, Barcelona: Departament de Cultura, 2020, p. 337-340.

18. Alegría, W.; Augé, Ò., «Resultats de la intervenció arqueològica a la façana nord de la catedral de Santa Maria d'Urgell: primeres evidències arquitectòniques del primitiu temple paleocristià?», a: *III Congrés Internacional d'Història dels Pirineus*, Sant Julià de Lòria, Institut d'Estudis Andorrans, 2019, p. 33-48.

19. Augé, Ò., *Informe preliminar i d'afectació arqueològica de la construcció de la nova central tèrmica de biomassa al Centre Cultural de les Monges de la Seu d'Urgell (Alt Urgell)*, Servei d'Arqueologia. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, inèdit, 2020.

20. Augé, Ò., *Estudi arqueològic i topogràfic de les muralles medievals de la Seu d'Urgell*, la Seu d'Urgell: Ajuntament de la Seu d'Urgell, inèdit, 2015, p. 20

21. Alegría, W.; Augé, Ò., «Resultats de la intervenció arqueològica...», *op. cit.*, p. 37-39.

22. Agraixo aquesta informació al company Jordi Martínez Majoral, director de la intervenció arqueològica en qüestió.

progressiva ruralització de l'hàbitat i de l'activitat econòmica plasmada amb la gran davallada que experimentà la vida urbana a *Iulia Libica* a partir del segle II dC.²³

EL BISBE JUST I LA SEU PRIMIGÈNIA

Per continuar amb el relat dels orígens de la Seu d'Urgell cal tornar a Toledo, allà on havíem deixat el bisbe Just d'Urgell signant unes actes conciliars datades de l'any cinquè del regnat del rei Amalaric o, allò que seria el mateix, l'any 531 de l'era cristiana. Aquestes mateixes actes recullen que el bisbe urgellenc arribà a Toledo acompanyat pels seus tres germans, els també bisbes Nebridi d'Ègara (actual Terrassa), Elpidi d'Osca i Justinià de València, i que hi arribà tard, tot just quan havien finalitzat les sessions conciliars, només a temps per estampar la seva rúbrica en senyal d'assentiment.²⁴

Venerat a la Seu d'Urgell com a sant almenys des del segle XI, el bisbe Just és una personalitat absolutament inesperada en el context pirinenc de principis del segle VI. Home de nobles orígens i de vasta cultura, fou un autor relativament prolífic, amb obres que van des d'un comentari al *Càntic dels Càntics*, fins a diverses epístoles adreçades al bisbe metropolità de Tarragona, passant per un sermó dedicat a sant Vicenç màrtir, entre les obres conservades.²⁵ Que les terres d'Urgell no aportaven un marc gaire propici per al conreu de la literatura ho expressa el mateix bisbe Just en parlar d'una manca de pergamí que l'obligava a escriure amb la lletra molt petita.²⁶ El bisbe Just és el

23. Guàrdia, J., *El fòrum romà de Iulia Libica...*, *op. cit.*, p. 468.

24. Gascón, C., «El bisbe Just i els orígens de la diòcesi d'Urgell», a: *Urgellia*, 19 (2015-2018), p. 413-415.

25. Baraut, C.; Castells, J.; Marquès, B.; Moliné, E., «Episcopologi de l'Església d'Urgell, segles VI-XXI», a: *Urgellia*, 14 (1998-2001), p. 31.

26. Gascón, C., «El bisbe Just...», *op. cit.*, p. 414.